

มาตุคามถ้ำน้กและการโหยหาอดีตในกวีนิพนธ์ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ Sense of Place and Nostalgia of Motherland in the Poetry of Rewat Panpipat

ธัญญา สังขพันธานนท์*

Thanya Sangkapanthanon

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์สำคัญที่จะศึกษาสำนึกในถิ่นที่ (sense of place) และการโหยหาสถานที่ (place nostalgia) ในกวีนิพนธ์ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ ในด้านการนำเสนอและการประกอบสร้างความหมายในกวีนิพนธ์ที่เกี่ยวกับการสำนึกในถิ่นที่ โดยศึกษาจากรวมกวีนิพนธ์จำนวน 4 เล่ม คือ 1) บ้านแม่น้ำ 2) พันฝน เพลงน้ำ 3) แม่น้ำเดียวกัน และ 4) แม่น้ำรำลึก ผลการศึกษาพบว่า เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ใช้บทกวีเพื่อนำเสนออารมณ์ถวิลหาอดีตซึ่งมีศูนย์รวมอยู่ที่ถิ่นฐานบ้านเกิดอันเป็นท้องทุ่งชนบทของภาคกลาง สำนึกในถิ่นที่ที่ได้รับการนำเสนอผ่านท่วงทำนองการเขียนแบบโหยหาอดีต ซึ่งมีสาระสำคัญอยู่ที่การรำลึกถึงอดีตแห่งวัยเยาว์ที่ได้ผ่านมาแล้ว ผ่านร่องรอยหลักฐานหรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ ธรรมชาติ ฤดูกาล พืช สัตว์ วัตถุข้าวของเครื่องใช้ และวิถีดำเนินชีวิตของผู้คนในชนบท สำนึกในถิ่นที่และการโหยหาอดีตในกวีนิพนธ์ของเรวัตร์เป็นวิธีการสำคัญที่กวีนำเสนอตัวตนและอัตลักษณ์ของตนเอง ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์และวิธีคิดของกวีที่มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติว่า ธรรมชาติเปรียบเสมือนมารดาผู้ให้กำเนิด โอบอุ้มและค้ำจุนสรรพสิ่ง การดำเนินชีวิตภายใต้วิถีของธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมในชนบทเป็นวิถีที่พึ่งดงาม สงบ ปลอดภัยและพอเพียง ซึ่งเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์

---

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ติดต่อได้ที่ phaitoon.thanya@gmail.com

ให้ความหมายว่า นี่คือวิถีของธรรมชาติ วิถีไทย และวิถีไทที่นำไปสู่อิสรภาพแห่งชีวิต

คำสำคัญ: สำนึกในถิ่นที่; การโหยหาอดีต; การโหยหาสถานที่

Abstract

This article aims at studying the sense of place and nostalgia in the poetry of Rawat Panpipat in terms of presentation and the construction of meaning relating places. Four collections of Rawat Panpipat are investigated, namely, *Ban Maenam*, *Pan Fon Plaeng Nam*, *Maenam Deaw Kan*, and *Mae Nam Ram Lauk*. It is found that the poet's works are presented as the nostalgia of homeliness, which is of the pastoral central part of Thailand. Place attachment is presented through nostalgic writing styles where childhood memory depicting through various signs: places, nature, seasons, plants, objects, appliance, and rural life. The sense of place and nostalgia in these poems are the poet's ways to present himself and his identity as well as his concept of the relationship between man and nature, that is, nature is like the mother who nourishes and takes care of others. Natural and rural way of life is peaceful, safe, and sufficient, which, as the poet declares, is the way of Thai way and freedom.

Keywords: sense of place; nostalgia; place attachment

บทนำ

สถานที่ (place) เป็นองค์ประกอบหลักอย่างหนึ่งของวรรณกรรมประเภทเรื่องเล่าและกวีนิพนธ์ รู้จักกันดีในนามของฉากและบรรยากาศ (setting) ซึ่งในความหมายโดยรวมก็คือสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับตัวละครและเหตุการณ์ในเรื่อง ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น เลอเฟร์บวร์ (Henri Lefebvre, 1991: 15) กล่าวว่า ถ้าเราค้นหาสถานที่ในดับทวารณคดี เราสามารถค้นพบได้ทุกที่แม้จะถูกปิดบังไว้ก็ตาม เช่น การสอดแทรกในเนื้อเรื่อง การบรรยาย การ

คาดการณ์ ในความฝัน และในความคาดเดา สถานที่ในวรรณกรรมสามารถนิยามได้หลายแนวทาง แต่ในทางหนึ่งเราสามารถนิยามสถานที่ในเชิงกายภาพเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม หรือในฐานะที่เป็นสิ่งแวดล้อมที่เคลื่อนออกจากนักเขียนสู่ผู้อ่าน สถานที่ในบางตัวอย่างเป็นคำศัพท์ที่ใช้เพื่อบรรยายฉากในกรณีของการเขียนและความสัมพันธ์กับทักษะและศิลปะทางภาษา ในโลกของวรรณกรรม สถานที่ที่มักจะเชื่อมโยงระหว่างเวลาและเหตุการณ์ที่เราจำกันในนาม “ฉาก” ของสังคม หรือบริบททางสังคมของงานวรรณกรรม สถานที่ที่จะถูกเผยโฉมให้ปรากฏผ่านความซับซ้อนของโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม พฤติกรรมและการปฏิบัติ ภาษา และวาทกรรม ยิ่งไปกว่านั้น สถานที่คือผลผลิตของพลังทางประวัติศาสตร์และธรรมชาติ ตลอดจนการรับรู้ทางร่างกาย อารมณ์และจินตนาการ

พิจารณาในแง่ที่สถานที่จึงไม่ใช่เพียงอาณาบริเวณหรือสิ่งที่อยู่รายรอบตัว ในฐานะสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเท่านั้น แต่คือสิ่งแวดล้อมทางจิตใจและวัฒนธรรมซึ่งส่งผลต่อผู้อ่าน ในแง่ที่ว่าสถานที่ได้จัดวางผู้อ่านให้อยู่ในตำแหน่งแหล่งที่ที่นักเขียนตั้งใจให้เกิดผลทางจิตใจ ทั้งการกระตุ้นสำนึกและปลุกเร้าอารมณ์ของผู้อ่าน นอกจากนี้แล้ว ข้อมูลสารสนเทศต่างๆ ที่ให้ไว้เกี่ยวกับสถานที่ยังช่วยให้ผู้อ่านหยั่งรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ภูมิประเทศ ผู้คน ขนบประเพณีของชุมชน และอื่นๆ ซึ่งเป็นไปตามหลักการที่ว่า วรรณกรรมควรปลุกกระตุ้นปฏิกิริยาตอบสนองจากผู้อ่าน (Rosenblatt, 1968: 42)

ดังนั้น วรรณกรรมหลายเรื่องและหลายประเภทได้แสดงให้เห็นความสำคัญของสถานที่ที่เป็นมากกว่าฉากหรือสิ่งแวดล้อมของสังคมที่มีบทบาทต่อความรู้สึกนึกคิดและการกระทำของตัวละคร เพราะได้แสดงให้เห็นถึงความผูกพันอย่างใกล้ชิดระหว่างตัวผู้เขียนกับสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง

ในคำนำหนังสือรวมบทกวีนิพนธ์ชื่อ “บ้านแม่น้ำ” ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ ผู้เขียนได้กล่าวถึงความผูกพันระหว่างตนเองกับแผ่นดินถิ่นเกิด ไว้ตอนหนึ่งว่า

สะพานไม้เก่าๆ ในความฝัน ฉันนั่งห้อยขาอยู่ที่นั่น เบื้องล่างคือสายน้ำไม่หวนคืน ท้องทุ่งในความฝันกว้างไกลเกินจริง ฉันกลายเป็นเด็กชายไม่เตี้ยงสาของบ้านไม้เก่าๆ ริมน้ำ ท่ามกลาง

เสียงกล่อมเด็กที่หวานเศร้า เสียงตำน้ำพริกครัวเรา คนเราน่าจะบิน
ได้เหมือนนก “ดูเมฆจะกลายเป็นคนสติลอย” เสียงแม่แว่วมาจาก
ความทรงจำ ฉันอยู่ที่นั่น ที่โน่น ภาวนาให้ถั่วเลื้อยขึ้นไปทอด
ก้อนเมฆ เด็กชายรู้สึกแปลกหน้ากับโลกภายนอก ร้านตัดผมที่นำ
เกรงขาม แม้ว่าช่างตัดผมจะเป็นคนใจดี ครั้งหนึ่งพ่อฝากฉัน
ซ้อนท้ายจักรยานมากับคนที่ฉันไม่รู้จัก เขาแก้งซู่และทำท่าว่า
จะไม่จอดส่งฉันที่หน้าบ้าน ฉันถึงกับร้องไห้โฮพร้อมๆ กับปล่อย
น้ำอุ่นๆ ลงรตราดนอง ความเป็นลูกแห่งติดแม่ ทำให้ฉันถูกล้ออยู่
เสมอๆ ว่า ฉันน่าจะเกิดมาเป็นลูกผู้หญิง เวลานอนต้องนอนกอด
แม่ แล้วสายน้ำก็ไหลผ่านไป

(เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์, 2538)

ในข้อความสั้นๆ ที่ยกมานี้ ได้แย้มพรายให้เห็นตัวตนของผู้แต่ง ความทรงจำ
และความผูกพันที่มีต่อบางสถานที่ในแผ่นดินถิ่นเกิด ท่วงทำนองในการเขียนเต็มไปด้วย
น้ำเสียงของการโหยหาอดีตที่เลียดลับ เช่นเดียวกับสายน้ำที่เขาได้กล่าวถึง เมื่อได้
อ่านบทกวีทั้งหมดที่อยู่ในเล่มก็ทำให้ผู้อ่านทราบในทันทีว่า ข้อเขียนที่เปรียบเสมือน
คำนำของเขาในตอนนี่คือบทสรุปสารัตถะสำคัญในกวีนิพนธ์ของเขาทั้งหมดที่เต็มไปด้วย
มาตุคามสำนึก การโหยหาสถานที่ การกล่าวถึงตัวตน และอัตลักษณ์ของเขาเอง

เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ประสบความสำเร็จในการเขียนกวีนิพนธ์เมื่อรวมบทกวี
ชุดแม่ น้ำรำลึก ของเขาได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์)
ประจำปี พ.ศ.2547 ก่อนจะมีผลงานตามมาอีกจำนวนหนึ่งทั้งรวมเรื่องสั้น นวนิยาย
และความเรียง อย่างไรก็ตาม “แม่ น้ำรำลึก” ถือว่าเป็นผลงานเขียนที่ได้สร้างชื่อเสียง
ให้กวีหนุ่มผู้นี้เป็นอย่างมาก งานเขียนประเภทกวีนิพนธ์ของเรวัตร์ ยังมีอีกสามเล่ม
คือ แม่ น้ำเดียวกัน (2555) พันฝน เพลงน้ำ (2544) และบ้านแม่ น้ำ (2538) กวีนิพนธ์
ทั้งหมดของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์มีลักษณะร่วมที่สำคัญคือ การแสดงให้เห็นความ
ผูกพันเกี่ยวกับถิ่นฐานบ้านเกิดอย่างเหนียวแน่น ในขณะที่เดียวกันก็นำเสนอใน
อารมณ์โหยหาอดีต ทั้งหมดนี้ได้รับการกล่าวถึงและผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องจน
กลายเป็นลักษณะเด่นในกวีนิพนธ์ของเขา ดังมีงานศึกษาบางชิ้นที่ได้แสดงให้เห็น เช่น

บทวิจารณ์ของธัญญา สังขพันธานนท์ (2547) เรื่อง “ดำดิ่งลงสู่แม่น้ำรำลึก สายน้ำบทกวี แห่งการโหยหาอดีต” หรือในวิทยานิพนธ์ของอุบลนภา อินพลอย (2551) เรื่อง *การถวิลหาอดีตในวรรณกรรมของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์* ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาภาพสะท้อนการ ถวิลหาอดีตกับจุดมุ่งหมายในการถวิลหาอดีตในวรรณกรรมของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ ทั้งบทกวี เรื่องสั้นและนวนิยาย

แม้ว่างานศึกษาข้างต้นจะมุ่งพิจารณาประเด็นของการโหยหาอดีต อันเป็น ลักษณะสำคัญในวรรณกรรมของกวีหนุ่มผู้นี้ แต่การศึกษาในครั้งนี้จะมีความแตกต่าง จากงานสองชิ้นที่เอ่ยถึง ตรงที่ผู้เขียนบทความนี้มีจุดประสงค์สำคัญที่จะตรวจสอบ ข้อสังเกตข้างต้นว่า สำนักที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด (sense of place) ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ จะขอเรียกว่า “มาตุคามสำนึก” และการโหยหาสถานที่ (place nostalgia) ในกวีนิพนธ์ ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ ได้รับการนำเสนออย่างไร และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับโลกแห่งธรรมชาติอย่างไร ขณะเดียวกันมันได้แสดงตัวตนหรือ อัตลักษณ์ของเขาหรือไม่อย่างไร

เพื่อให้ได้คำตอบดังกล่าวผู้เขียนได้เลือกหนังสือรวมกวีนิพนธ์ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ จำนวน 4 เล่ม คือ *บ้านแม่น้ำ พันฝน เพลงน้ำ แม่น้ำเดียวกัน* และ *แม่น้ำรำลึก* มาเป็นตัวบทในการศึกษา โดยจะเลือกพิจารณาจากบทกวีที่เห็นว่ามี เนื้อหาและแนวคิดแสดงนัยสำคัญของ “สำนึกเกี่ยวกับสถานที่และอารมณ์โหยหาอดีต” (nostalgia) ภายใต้การวิเคราะห์และตีความบนฐานคิดของวรรณกรรมวิจารณ์เชิง นิเวศ (Ecocriticism) ซึ่งเป็นมโนทัศน์สำคัญในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับธรรมชาติในวรรณกรรม

สำนึกในถิ่นที่ (sense of place) และการโหยหาสถานที่ (place nostalgia)

มโนทัศน์เกี่ยวกับสำนึกในถิ่นที่เป็นมโนทัศน์ที่ถูกกล่าวถึงในสนามทาง วิชาการหลายสาขา ทั้งสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภูมิศาสตร์มนุษย์ มานุษยวิทยาและ สังคมวิทยา การให้ความหมายของคำดังกล่าวก็ขึ้นอยู่กับปรัชญาและมุมมองของแต่ละ ศาสตร์ กล่าวเฉพาะนักมานุษยวิทยา มีความเห็นต่อสำนึกในถิ่นที่ในแง่ของความ ผูกพันที่มีต่อสถานที่ (place attachment) ว่าเป็นสัญลักษณ์ของรูปแบบความสัมพันธ์

ของกลุ่มคนที่ใช้วัฒนธรรมร่วมกัน และได้แบ่งปันความรู้สึกและความหมายไปยังพื้นที่เฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่ง ที่เป็นดินแดนส่วนหนึ่งซึ่งช่วยให้ปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนได้ทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อสิ่งแวดล้อม (Low & Altman, 1992: 2) ในขณะที่ทางสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของสำนึกในถิ่นที่ว่า หมายถึงการรับรู้ของปัจเจกบุคคลที่มีต่อสิ่งแวดล้อม และจิตสำนึกหรือความรู้สึกของพวกเขาที่มีต่อสิ่งแวดล้อมนั้นไม่ว่าจะมากหรือน้อย สำนึกในถิ่นที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติในสองทางคือมุมมองหรือการให้ความหมายต่อสิ่งแวดล้อมกับปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อมดังกล่าว นอกจากนี้แล้วสำนึกในถิ่นที่ยังเกี่ยวข้องกับการจัดวางตำแหน่งของบุคคลในสถานที่ต่างๆ นั่นคือ ด้านหนึ่งเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับถิ่นที่และอีกด้านหนึ่งคือความรู้สึกที่มีต่อถิ่นที่ ซึ่งได้หลอมรวมในบริบทของการให้ความหมายต่อสิ่งแวดล้อม (Hummon 1992: 6) แนวคิดนี้สอดคล้องกับความเห็นของ โทมัส วูดส์ (Woods, 2009) ที่ว่าคนจะพัฒนาสำนึกในถิ่นที่ผ่านประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง สำนึกในถิ่นจะปรากฏขึ้นมาจากความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยา พืชและสัตว์และตำนานความเป็นมาของสถานที่นั้นๆ รวมทั้งการเพิ่มพูนของสำนึกในถิ่นที่และประวัติความเป็นมาของมัน หลังจากที่เรารู้สึกได้อยู่ที่นั่นในช่วงเวลาหนึ่ง

ดังนั้น สำนึกในถิ่นที่จึงเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่ซึ่งเขาเคยมีประสบการณ์หรือเคยอยู่อาศัยและผ่านพบมาก่อน จึงก่อให้เกิดความผูกพันที่มีต่อสถานที่ทั้งในแง่ของอารมณ์ความรู้สึกและมุมมองหรือการให้ความหมายของแผ่นดินถิ่นที่นั้นๆ แม้ว่าสำนึกในถิ่นที่เป็นความรู้สึกของปัจเจกบุคคลแต่มันยังเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมของคนในชุมชนและสังคมอีกด้วย นอกจากนี้แล้ว แก่นแกนสำคัญของสำนึกในถิ่นที่มาจากความผูกพันที่มีต่อสถานที่และอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคล ดังที่ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) เคยเสนอว่า การโยกย้ายสถานที่ใดสถานที่หนึ่งเป็นพิเศษนั้นเป็นธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์และสะท้อนถึงความปรารถนาที่ติดตัวเรามาแต่กำเนิดที่จะมีชีวิตที่แท้จริงกว่าชีวิตที่เป็นอยู่ แก่นแท้ของแนวคิดเกี่ยวกับการกลับสู่บ้านเกิด (home coming) คือมโนทัศน์ของตัวตนอันจริงแท้และระยะห่างจากตัวตนที่ “แท้จริง” ที่เรารู้สึก ทำยที่สุดแล้วมันมีความหมายว่าสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งสามารถกำหนดและตีกรอบตัวตนที่แท้จริงของปัจเจกบุคคล โดยที่

สถานที่อื่นๆ ไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ ตัวอย่างเช่น ไฮเดกเกอร์รู้สึกว่าเขาสามารถเป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริงได้ในกระท่อมไม้ซุงในป่าดำอันไกลโพ้น แต่ไม่สามารถรู้สึกแบบเดียวกันได้ในกรุงเบอร์ลิน (อ้างอิงใน Mansfield: online)

เอ็ดวาร์ด เรล์ฟ (Edward Relph) นักภูมิศาสตร์มนุษย์ ได้ขยายความคิดของไฮเดกเกอร์เพิ่มเติม โดยพุ่งประเด็นไปที่ความสัมพันธ์เชิงประสบการณ์ของมนุษย์ที่มีต่อสถานที่ว่ามีความสัมพันธ์อันลึกซึ้งและความตระหนักรู้ระหว่างตัวตนของเรา กับสถานที่ที่เราเกิดและเติบโต ความสัมพันธ์นี้จะเป็นต้นกำเนิดพื้นฐานของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความมั่นคงปลอดภัย เป็นจุดเริ่มต้นในการก้าวเดินสู่โลกภายนอก (Relph, 1976: 63)

โดยทั่วไปแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่ที่เป็นไปใน 3 มิติ คือ มิติของความรู้ มิติของพฤติกรรมและมิติของอารมณ์ (Hashemnezhad, Heidari and Hoseini, 2013) ในมิติของความรู้ นั่นคือ การรับรู้เชิงพื้นที่ในดำนองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมซึ่งจะนำไปสู่วิถีทางในการดำเนินชีวิต ความสัมพันธ์ในมิติของพฤติกรรมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมและหน้าที่ของผู้คนกับสิ่งแวดล้อมที่พวกเขาอาศัยอยู่ ส่วนความสัมพันธ์ในมิติของอารมณ์เป็นเรื่องของความรู้สึกและความผูกพันที่คนมีต่อสถานที่ (Low and Altman, 1992) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสถานที่ดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่าปฏิสัมพันธ์ในมิติของความรู้ ความเข้าใจที่มีต่อสถานที่ถือเป็นความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการและปกติทั่วไป ปฏิสัมพันธ์ในด้านพฤติกรรมเป็นเรื่องของการทำกิจกรรมและพฤติกรรมที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม ส่วนปฏิสัมพันธ์ด้านอารมณ์จะเกี่ยวข้องกับความรู้สึกและการให้ความหมายที่มีต่อสถานที่นั้นๆ

เคลลี (Kelly, 1986: 616 อ้างถึงใน พัฒนา กิตติอาษา, 2546: 5) ให้ความหมายของการโหยหาอดีตไว้ว่า เป็น "จินตนาการถึงโลกที่เราได้สูญเสียไปแล้ว (imagination of a world we have lost)" เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับปัจเจกบุคคลหรือสมาชิกในสังคมวัฒนธรรมเดียวกันที่มีประสบการณ์ร่วมกันในอดีตโดยใช้จินตนาการเพื่อเป็นเครื่องมือสื่อสารเพื่อ "เรียกหาอดีตที่เลือนหายไปแล้วให้คืนกลับ (to call up a vanished past)" การให้ความหมายของคำศัพท์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของนักมานุษยวิทยา

แนวประสบการณ์ที่อธิบายว่า ปรากฏการณ์การโหยหาอดีตเป็นรูปแบบการมองโลก หรือการให้ความหมายแก่ประสบการณ์ของมนุษย์ซึ่งเน้นอารมณ์หรือจินตนาการ การโหยหาอดีตเป็นการมองย้อนไปในอดีตเพื่อใคร่ครวญ หรือทำให้เกิดความเข้าใจ ในอดีตที่ผ่านมาในช่วงเวลาปัจจุบัน โดยเรียกวิธีการหรือรูปแบบดังกล่าวว่า “วิธีการ มองย้อนอดีต (retro mode)” หรือ “วิธีการมองแบบโหยหาอดีต (nostalgia mode)” (Jameson, 1991: 19 อ้างถึงใน พัฒนา กิตติอาษา, 2546: 4)

จากกรอบแนวคิดข้างต้น จะเห็นได้ว่าการศึกษาเรื่องสำนึกในถิ่นที่และการ โหยหาอดีตดำเนินไปบนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่ ประสบการณ์ในวัยเยาว์ ตัวตนและอัตลักษณ์ของเขา การโหยหาอดีตจึงไม่ใช่ภาวะความรู้สึกที่มาจากเหตุผล ทางจิตวิทยาเพียงด้านเดียว

มีอะไรในกวีนิพนธ์ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์

กวีนิพนธ์ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ที่นำมาเป็นข้อมูลในการศึกษาคั้งนี้ ประกอบด้วยหนังสือรวมบทกวีจำนวน 4 เล่ม เรียงตามลำดับปีที่พิมพ์คือ *บ้านแม่น้ำ* (2538) *พันธุ์ฝน เพลงน้ำ* (2544) *แม่น้ำรำลึก* (2547) และ *แม่น้ำเดียวกัน* (2555) จะ เห็นได้ว่ารวมบทกวีนิพนธ์ทั้งหมดมีลักษณะร่วมที่นาสนใจอยู่ประการหนึ่ง คือการตั้ง ชื่อเล่มที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำเกือบทุกเล่ม การตั้งชื่อเล่มในลักษณะนี้น่าจะมาจาก ความตั้งใจของผู้เขียนมากกว่าเป็นความบังเอิญ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเนื้อหาของ กวีนิพนธ์ในแต่ละเล่มก็ยังพบรายละเอียดที่แตกต่างกันอยู่บ้าง ดังที่จะนำเสนอ ให้เห็นโดยสังเขปดังนี้

บ้านแม่น้ำ เป็นรวมบทกวีเล่มแรกของเรวัตร์ มีการจัดแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ตอน คือ ตัวตน ค้นหา และอารมณ์รัก ซึ่งถือเป็นการจัดหมวดหมู่ของเนื้อหาบทกวี ได้อย่างนาสนใจ ในตอนแรกคือตัวตน ประกอบด้วยบทกวีที่กล่าวถึงตัวตนและความ นึกคิดของกวีเอง ในช่วงท้ายของตอนนี้เรวัตร์ได้กล่าวถึงการเดินทางออกจากบ้านเกิด ออกไปสู่โลกที่กว้างขึ้น ต้องจากบ้านแม่น้ำและแผ่นดินถิ่นเกิดเพื่อไปทำงานที่ในเมืองใหญ่ตามวิถีของสังคมทุนนิยม บทกวีบางบทได้แสดงให้เห็นน้ำเสียงและทัศนะ ที่กวีมีต่อสังคมเมืองซึ่งให้ภาพที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับภาพของแผ่นดินถิ่นเกิด และ

เพิ่มความเข้มข้นมากขึ้นในตอน “ค้นหา” ซึ่งเป็นเรื่องราวของคนหนุ่มสาวที่ต้องพลัดถิ่นเข้าไปทำงานในเมืองใหญ่ บทกวีหลายสิบชิ้นในตอนนี้พูดถึงความรู้สึกแปลกแยกกับถิ่นฐานที่แปลกหน้า ความรู้สึกถวิลหาต่อถิ่นฐานที่จากมา และการตั้งคำถามถึงการแสวงหาของคนหนุ่มสาวผู้พลัดถิ่น ส่วนในตอน “อารมณ์รัก” เป็นการแสดงความรัก ความผูกพันและความโหยหาที่มีต่อแผ่นดินถิ่นที่ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดอกไม้ ใบหญ้าและฤดูกาล

พินฝน เพลงน้ำ รวมบทกวีเล่มที่สองของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ เนื้อหาของบทกวีเกือบทั้งหมดยังไม่ฉีกแนวไปจากเล่มแรก คือยังคงกล่าวถึงแผ่นดินถิ่นที่ ประสบการณ์ ความหลัง ความรักและความผูกพันที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด ผู้เขียนแบ่งเนื้อหาออกเป็นตอนๆ ชื่อตอนบ่งชี้ถึงเนื้อหาและแนวคิดของบทกวีแต่ละชิ้น รวมทั้งหมด 37 ชิ้น คือ ความทรงจำหวานหอมหลอมชีวิต กลับไปยังถิ่นที่เธอมา เรียนรู้ทำความเข้าใจ ที่เห็นเป็นไป ที่ยังไม่เห็นเป็นมา หรือว่าเป็นเช่นนี้วิถีชีวิต เราอยู่ที่นี้-วิถีเรา สักตึกกินหัวใจ- ครช้ำซ้ำ และในแสงแดดสีทอง-ไซของใคร สว่างไสวในเรา-เท่าเท่ากัน เมื่อพิจารณาเนื้อหาโดยรวม ถือว่าเป็นหนังสือรวมบทกวีที่มีเนื้อหาหนักแน่นและมีความเป็นเอกภาพทางความคิดค่อนข้างมาก

แม่น้ำรำลึก ซึ่งได้รับรางวัลซีไรต์ใน พ.ศ. 2547 เป็นรวมบทกวีที่มีเอกภาพมากที่สุด เพราะบทกวีทั้ง 43 ชิ้น แสดงออกอย่างชัดเจนถึงความผูกพันกับสถานที่ (place attachment) สำนึกในแผ่นดินถิ่นเกิด หรือ “มาตุคามสำนึก” ทั้งหมดถูกนำเสนอผ่านพาหนะที่เรียกกันว่า “การโหยหาอดีต” หรือพูดให้ตรงประเด็นคือการโหยหาสถานที่ ผู้เขียนจัดหมวดหมู่และแบ่งตอนบทกวีออกเป็นสองภาค คือ ภาคปฐมบท: กลับไปเยี่ยมวัยเยาว์ ประกอบด้วยบทกวี 42 ชิ้น และภาคปัจฉิมบท: กลับไปเยี่ยมวัยเยาว์ มีบทกวีเพียงชิ้นเดียว คือ แม่น้ำรำลึก จุดเด่นของกวีนิพนธ์เล่มนี้คือการแสดงอารมณ์หวนหาอดีตพร้อมความรู้สึกผูกพันที่มีต่อสถานที่ผ่านช่วงเวลา ฤดูกาล ข้าวของเครื่องใช้ พิธี สัตว์และพื้นที่ต่างๆ

แม่น้ำเดียวกัน รวมบทกวีเล่มล่าสุดที่ได้รับการตีพิมพ์ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ มีบทกวีทั้งหมด 80 บท ซึ่งนับว่ามากกว่าทุกเล่มที่กล่าวถึงมา ผู้เขียนแบ่งหมวดหมู่บทกวีออกเป็นตอนๆ เช่นเดียวกับเล่มก่อนๆ คือประกอบด้วย ภาคหนึ่ง โลกใบอื่น

ภาคสอง พื้นที่จริงแท้ ภาคสาม แม่น้ำเดียวกัน บทกวีเกือบทั้งหมดยังคงเวียนอยู่กับเรื่องของสถานที่ ความทรงจำและความผูกพันที่มีต่อสถานที่ แต่ที่เพิ่มเติมขึ้นมาคือรวมกวีนิพนธ์เล่มนี้ขยายขอบเขตของสถานที่ออกไปสู่โลกที่กว้างขึ้น คือพูดถึงสถานที่ต่างๆ ในดินแดนอุษาคเนย์ เพื่อนำมาสูบทสรุปว่า ทั้งหมดคือ “แม่น้ำเดียวกัน”

จากที่นำเสนอมาโดยสังเขป จะเห็นได้ว่า เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์เป็นกวีร่วมสมัยของไทยที่ให้ความสนใจเรื่องราวของสถานที่ ธรรมชาติ ความรู้สึกโหยหาและผูกพันกับสถานที่อย่างชัดเจนและต่อเนื่อง ประเด็นเหล่านี้ได้รับการนำเสนอและกล่าวซ้ำทั้งในแง่ของแนวคิด ท่วงทำนองแต่งและอารมณ์ความรู้สึก จนอาจกล่าวได้ว่าบทกวีของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ คือบทกวีของความสำนึกในถิ่นที่อยู่อย่างชัดเจน

ไปเป็นคนแผ่นดินอื่นก็หมั่นพัน: ปฐมบทของการโหยหา

สำนึกในถิ่นที่เป็นภาวะของอารมณ์และความรู้สึกของมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคล ความรู้สึกดังกล่าวไม่อาจเกิดขึ้นง่าย ๆ หากเรายังอาศัยอยู่ในถิ่นฐานบ้านเกิด แต่เมื่อใดที่จากมาหรือเดินทางออกจากที่แห่งนั้นเพื่อไปอาศัยในถิ่นที่อื่น ความรู้สึกดังกล่าวก็จะเกิดขึ้น สำนึกในถิ่นที่เป็นเรื่องของความทรงจำบวกกับความรู้สึกผูกพันในถิ่นที่เดิม โดยมีแรงขับเคลื่อนมาจากความไม่ลงรอยและแปลกแยกกับสถานที่แห่งใหม่ที่มีสภาพแวดล้อมต่างไปจากสถานที่ที่ตนเองคุ้นเคยและประทับใจ

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมในโลกปัจจุบันเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ผู้คนต้องพลัดพรากจากถิ่นฐานที่เคยอยู่อาศัยมากขึ้น การละจากถิ่นฐานบ้านเกิดนั้นเป็นไปทั้งโดยสมัครใจและความจำเป็นในการดิ้นรนหาเลี้ยงชีวิต ความเจริญแบบเมืองและวิถีแห่งทุนนิยมได้ซึมแทรกเข้าไปสู่ท้องถิ่นชนบทและส่งผลต่อวิถีดำเนินชีวิต การทำมาหากิน ความเชื่อและอุดมการณ์ของผู้คนมากขึ้น เมื่อเงินและพฤติกรรมบริโภคนิยมเข้ามาเป็นตัวกำหนดชีวิต มันได้ส่งผลที่เห็นได้ชัดอยู่สองทาง หนึ่งคือความเป็นชนบทถูกแทนที่ด้วยความเป็นเมือง การผลาญพลังทรัพยากรธรรมชาติและ การแตกสลายทางวัฒนธรรม อีกทางคือมันได้ผลักดันคนหนุ่มสาวทั้งที่มีการศึกษาและต่อการศึกษาให้ออกจากแผ่นดินมาตุคามเข้าสู่เมืองใหญ่ด้วยเหตุผลหลักคือการแสวงหาชีวิตที่ดีกว่าหรือเพื่อค้นหาความหมายให้กับตัวเอง

"แห่งซานซาลาออลัย   ข้ามาเข้าใจ
โลกใหม่, นอกเหนือทุ่งนา
วัยหนุ่มย่อมฝันชะตา   ความฝันบัญชา
น้ำตาแห่งแม่แรราย"

(บ้านแม่น้ำ: 30-31)

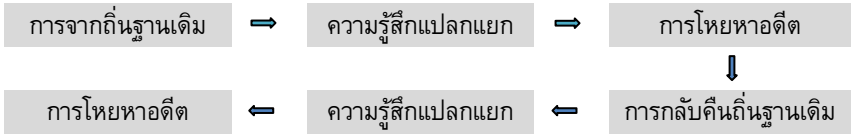
เรวัตร์ตั้งคำถามต่อการเดินทางออกจากมาตุคามของคนหนุ่มสาวเหล่านี้ไว้ในรวมบทกวี "บ้านแม่น้ำ" ว่า "หนุ่มสาวเดินไปสู่นไหน จึงร้างไกลอกแม่กระแสน้ำไปไกลหาความรักจากแผ่นดิน หรือให้เมืองหยามหมื่นจิตวิญญาณ" (บ้านแม่น้ำ: 14-18)

ในเมืองใหญ่พวกเขากลายเป็น "คนอื่น" และแปลกแยก หรือดังที่เรวัตร์เรียกว่า "ไปเป็นคนแผ่นดินอื่น" วิถีของคนหนุ่มสาวในโรงงานที่อยู่กับเครื่องจักรกลและการงานอันซ้ำซากทำให้รู้สึกแปลกแยก โศกเศร้าและทรมานทรมาน พร้อมกับรู้สึกโหยหาสถานที่ที่ตนได้จากมา ดังที่เขากล่าวไว้ในบทกวีชื่อ "ความฝันกลับบ้าน" ไว้ว่า

ในโรงงาน-หนุ่มเหงา, สาวเหนื่อยหน่าย   ทุกวิถีทรมานคล้ายน้ำป่า
ซัดระลอกกระแอกเขียวเกลียวพันหนา   ซึ่งไหลป่าพลัดสู่-ประตูโรงงาน
ซึ่งแออัด, อังอล คน-เครื่องจักร   มีหยุดพักผ่อนเพลารังไร้ลาญ
รืดหยาดเหงื่อ, ตาไสววัยแยมบาน   จนรู้สึกวัยกร้าน-ใจด้านชา

(บ้านแม่น้ำ: 52)

ชีวิตในสังคมเมืองและโรงงานคือชีวิตที่เต็มไปด้วยพันนาการ ไร้อิสระ ต่างจากถิ่นฐานเดิมที่จากมาซึ่งเต็มไปด้วยชีวิตที่เรียบง่าย ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติพืชพรรณ และช่วงฤดูกาลที่น่าสัมผัสบรรยากาศมาสู่ชีวิต แต่เมื่อย้อนกลับไปยังถิ่นฐานบ้านเกิดก็พบความจริงอันเจ็บปวดว่า วิถีและคุณค่าเดิม ๆ ของชนบทได้เปลี่ยนแปลงไปเกือบหมดแล้ว แม้แต่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็สูญเสียมภาพดั้งเดิมไปพร้อม ๆ กับตัวตนและอัตลักษณ์ของผู้คน ความแปลกแยกครั้งที่สองก็เกิดขึ้นในแผ่นดินแม่ นำไปสู่การโหยหาอดีตอันแสนงามอีกครั้ง สภาพการณ์ที่วุ่นดูเหมือนจะเป็นทั้งแก่นเรื่องสำคัญและในขณะเดียวกันก็เป็นโครงสร้างที่ค่อนข้างแน่นอนที่ปรากฏในบทกวีแทบทั้งหมดของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ ซึ่งสามารถสรุปออกมาให้เห็นเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

ดังที่เขาสะท้อนภาวะดังกล่าวไว้ในบทกวีที่ชื่อ “พื้นฝน” ว่า

ที่พื้นฝนแล้วล้นทม	เราต่างเศร้าโศกตรมในลมฝน
ท่องไปก็หมู่บ้านย่านตำบล	ไปเป็นคนแผ่นดินอื่นก็หมีนพื้น
.....	.....
ที่พื้นฝนพื้นฝนแล้วล้นทม	เราต่างเศร้าโศกตรมและหวาดไหว
จนกลับคืนบ้านเกิดหลังเตลิดไถล	บ้านเก่าในดงไม้เหมือนไม้มี
.....	.....
ที่พื้นฝนพื้นฝนแล้วล้นทม	เราต่างเศร้าโศกตรมอยู่เสมอ
จมอยู่ในโลกเก่าราวละเมอ	เดินบนฟ้าอยู่กลางทางแสงจันทร์

(พื้นฝน เพลงน้ำ: 35-36)

เรวัตร์มองว่า เมื่อใครคนหนึ่งเดินทางออกจากแผ่นดินแม่ มันคือการตัดขาดจากรากเหง้าดั้งเดิมของตนอย่างแท้จริง ผู้คนที่ตัดขาดจากรากเหง้าของตนจึงกลายเป็นคนป่วยที่ต่าง “เศร้าโศกตรมอยู่เสมอ” พวกเขากลายเป็น “คนอื่น” ของถิ่นที่แห่งใหม่ อยู่ในภาวะปลาสองน้ำหรือ “กลับไม่ได้ ไปไม่ถึง” ดังนั้นวิธีเดียวที่จะช่วยกอบกู้และเยียวยาจิตวิญญาณดั้งเดิมให้คืนมาก็คือหาโยกย้ายแผ่นดินถิ่นที่ซึ่งตนเองได้จากมา ดังที่เขาได้ย้ำให้เห็นในบทกวีชื่อ “ใต้จกชัชชานสมัย” ไว้ว่า

ปลอดดลละลิวปลิวคว้างร้างที่พัก	ระโยกหาความรักหิวศักดิ์ศรี
แสงหวานชานชาลาสถานี	ก่อนสูเมืองกาลิเบียหนีทา
เพียงทอดผืนวันคว้างทางเถื่อนร้อน	ผืนถึงดินทุกก่อนทุกต้นกล้า
ผืนพุ่มพฤษภผลึกไปไพรพนา	ผืนรอยเท้าธรรมดาสามัญชน

(บ้านแม่น้ำ, 2538: 41)

การโยกย้ายถิ่นที่ในอดีตเป็นวิถีเดียวที่ช่วยเยียวยาความโศกเศร้าสิ้นหวังนี้เองที่เป็นแนวคิดสำคัญในบทกวีของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ มันปรากฏอย่างชัดเจนในรวมกวีนิพนธ์ *แม่น้ำรำลึก*

กลับไปเยี่ยมวัยเยาว์และภาพฝันวันวาน:

มาตุคามสำนึกและการโยยหาสถานที่ในกวีนิพนธ์ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์

ในรวมบทกวี *แม่น้ำรำลึก* เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ได้จัดวางเนื้อและเรียงลำดับเนื้อหาของบทกวีทั้งหมดภายใต้แนวคิด “กลับไปเยี่ยมวัยเยาว์” ซึ่งเปรียบเสมือนชื่อรองของหนังสือเล่มนี้ ในขณะที่เดียวกันก็สื่อความหมายถึงการกลับคืนสู่มาตุภูมิ การคืนสู่ออดีตที่เลียบ และประสบการณ์ในวัยเยาว์ ด้วยความรู้สึกผูกพันในแผ่นดินถิ่นที่และสำนึกโยยหาอดีต

การกลับไปเยี่ยมวัยเยาว์ในความหมายนี้ก็คือการหวนกลับสู่ประสบการณ์ดั้งเดิมที่มีเกี่ยวข้องกับสถานที่ ดังที่ออสติน (Austin, 2002: 85) ชี้ให้เห็นว่า ความผูกพันกับสถานที่มักจะเริ่มต้นขึ้นในวัยเด็ก ความสัมพันธ์ที่แข็งแกร่งนี้จะเริ่มก่อตัวขึ้นในวัยเยาว์ มันคือการเชื่อมโยงอารมณ์ความรู้สึกของปัจเจกบุคคลกับสถานที่ มันเป็นความรู้สึกที่ดีและประทับใจต่อสถานที่ในอดีต การนำเสนอเนื้อหาของบทกวีใน *แม่น้ำรำลึก* ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับแนวคิดนี้ ในบทกวีดังกล่าว เรวัตร์ใช้ “แม่น้ำ” เป็นสถานที่หลัก แวดล้อมไปด้วยสถานที่และร่องรอยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์และความทรงจำในวัยเยาว์ นอกจากนี้แล้วในกวีนิพนธ์เล่มอื่นๆ ก็ปรากฏร่องรอยของความทรงจำและประสบการณ์เกี่ยวกับแผ่นดินถิ่นที่และสิ่งแวดล้อมในทำนองเดียวกัน หากจัดหมวดหมู่ของร่องรอยหลักฐานเหล่านี้จากรวมบทกวีทุกเล่มก็อาจจำแนกให้เห็นโดยคร่าวๆ ได้ดังนี้

หมวดหมู่	ร่องรอยหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์และความทรงจำ
ช่วงเวลา/ฤดูกาล	ฤดูฝน ฤดูร้อน ฤดูหนาว เช้า สาย ค่ำ กลางคืน ปิดเทอม ฯลฯ
ข้าวของเครื่องใช้/ของเล่น	เปล วัว เรือ ครกกระต๋อง หน้าต่าง ตะเกียง จักรยาน หนังสือ ใถงน้ำ ประตู่ เรือโปงอนกระดาก ปลาตะเพียนสาน ลอบ ไซ ม้าก้านกล้วย กะลา จอบ เสียม ฯลฯ
สถานที่/พื้นที่	แม่น้ำ ชายฝั่ง ใต้ถุน ลำราง สวน สะพานไม้ บึงบัว ลานดิน รันตัดผม โรงเรียน กระโจมฟาง ลอมฟาง กระต๋อม หาดทราย รั้วบ้าน ภูเขา ท้องทุ่ง นา ไร่ ลำห้วย บ้านเหล่าในหมู่บ้าน ฯลฯ

หมวดหมู่	ร่องรอยหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์และความทรงจำ
ธรรมชาติ/ปรากฏการณ์ธรรมชาติ	ดวงตะวัน ดาว รุ่ง หมูเมฆ ท้องทุ่ง แสงแดด สายลม หมอก ไอดิน กลิ่นหญ้า สายฝน ฯลฯ
พืช	ดอกไม้ ต้นหญ้า ใบไม้ ต้นกล้วย ต้นข้าว เมล็ดพันธุ์ ฯลฯ
สัตว์	ปลา ปู หนู นก วัว ควาย ผีเสื้อ จักจั่น หมา แมว ไก่ หอย ฯลฯ
อาหาร	ห่อข้าว ปลาหย่าง ฯลฯ
วัฒนธรรม	นิทาน เพลงกล่อมเด็ก เพลงพื้นบ้าน ฯลฯ

อาจกล่าวได้ว่าร่องรอยหลักฐานของประสบการณ์และความทรงจำในวัยเยาว์ทั้งหมดคือสัญญาณที่เรว็ตรีต้องการใช้สื่อความหมายถึงความผูกพันและความโยยหาสถานที่ สัญญะเหล่านี้ล้วนแล้วแต่สื่อความหมายถึงการดำรงอยู่ของท้องถิ่นชนบทเป็นสิ่งแวดล้อมอันเป็นร่องรอยของธรรมชาติ วิถีชีวิตในอดีตที่ผู้เขียนเคยมีประสบการณ์มาก่อนในวัยเยาว์ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นความทรงจำและความผูกพันในวัยเยาว์ที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด นี่คือนาหะของความรู้สึกโยยหาที่ถูกนำเสนอผ่านเรื่องราวเหตุการณ์ที่ผู้กร็อยเป็นเรื่องเล่าเหมือนเรื่องสั้นเรื่องหนึ่ง มีองค์ประกอบของฉาก ตัวละคร การกระทำ ผสมผสานด้วยอารมณ์ความรู้สึก ดังตัวอย่าง

การโยยหาผ่านช่วงเวลาและฤดูกาล

พฤศจิกายนฝนสิ้นฟ้า

เอ่อกะทั่งฝั่งดินป็นฝั่งรุก

ไม่รอช้าเนืองหนุ่นใต้ถุนเรือน

ในเช้าอันอ้อยส้อยไร้อ้อยคำ

เช้า, น้ำเหนือไหลปามาเจ้าปลุก

บุกลานดินสนามเป็นลานน้ำ

เสียงกองทัพขับเคลื่อนเสียงสูงต่ำ

นาฏกรรมเช้าซึ้นอันตื่นตา

(แม่น้ำรำลึก: 16)

การโยยหาผ่านข้าวของเครื่องใช้

เรามีโลกของเราเสาร์, อาทิตย์

ไปร็อยวันพันเดือนเหมือนไม่พอ

อยากมีเพียงหนึ่งสติกและกระสุน

เมื่อทุกอย่างพร้อมพอยารอช้า

แม้อยากให้โรงเรียนปิดกันติดต่อ

ไอ้สมุดดินสอหนอดำรา

ดินเหนียวปั้นเติมตุ่นเติมยามผ้า

ตะลอนทุ่งแถวท่าและป่าดง"

(แม่น้ำรำลึก: 44)

การโหยหาผ่านวิถีชีวิต กิจกรรมในวัยเยาว์

ข้ารักทុย, ทูยเจ้าเข้าใจข้า	แม่เพลงขลุ่ยบ้าบ้าฟังหน้าชั้น
ข้ารักทูย, รักรวงข้าว-เท่าเท่ากัน	รักดวงจันทร์, ดวงดาว, รักเหยาเรือน
ทุ่งที่เราเปลือยกายกลางสายฝน	เล่นโจรปล้น, เล่นตำรวจไล่กวาดเพื่อน
แม่แม่ถือไม้เรียวตอกรู้อึ่งเดือน	เรากียังอดเอื้อน-ประวิงเวลา

(พื้นฝน เพลงน้ำ: 25)

นักจิตวิทยา มองว่า การโหยหาอดีตเป็นอารมณ์สากลของมนุษย์ซึ่งอาจเกิดขึ้นกับใครก็ได้ ดังคำกล่าวของคาปลาน (Kaplan, 1987: 465) ที่ว่า “ไม่มีใครสักครั้งที่ไม่มีประสบการณ์โหยหาอดีต” อารมณ์โหยหาอดีตจะแสดงให้เห็นทั้งเชิงบวกและลบ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการแสดงออกเชิงบวกมากกว่าเชิงลบ (Wildschut et al., 2006) เมื่อนำแนวคิดนี้มาพิจารณาการแสดงออกถึงการโหยหาอดีตในกรณีพิเศษของเรวัตร์ ก็พบว่าเรวัตร์ได้ใช้บทกวีแสดงออกถึงการโหยหาอดีตทั้งสองลักษณะ การแสดงออกในเชิงบวกมักจะเป็นการถวิลหาถึงภาพชีวิตในเยาว์วัย ซึ่งเปรียบเสมือน “ภาพฝันวันวาน” ที่เต็มไปด้วยความบริสุทธิ์ งดงาม แสดงถึงความสุข ความมั่นคงปลอดภัย ทัศนียภาพของแผ่นดินถิ่นที่ที่ได้รับการนำเสนอผ่านการใช้ภาษาในเชิงอุปลักษณ์ เป็นภาพที่งดงามมากกว่าภาพของความโหดร้าย ต่างจากการพูดถึงถิ่นที่ในเมืองใหญ่ที่เต็มไปด้วยความหมองหม่น หดหู่ ดังตัวอย่างเช่น ในบางตอนของบทกวีชื่อ “สวน” ซึ่งพูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างเด็กสองคนในบ้านเกิดที่ถูกเชื่อมโยงด้วยแม่น้ำสายเดียวกัน

ชิงช้าใครในสวนช่างชวนมอง	น้ำสายเดียวเกี่ยวข้องเหมือนน้องสาว
ชิงช้าไกวไม้หมูกี่กรูกราว	ดอกสีเหลืองร่วงพราวเป็นดาวดิน
เริ่มจากเช้า, ทางดินท้ามถิ่นทุ่ง	เราต่างมุ่งผ่านไปในทุกถิ่น
จักรยานผ่านนกจิ้งผกบิน	อวลอายกลิ้งดินฟ้าท้องน่านั้น
ระหว่างเรานานานผ่านทางดิน	ระหว่างเราได้ยินความไผ่ฝน
ระหว่างเราขับแสงแห่งตะวัน	ระหว่างเราแบ่งปันธารน้ำใจ
เราจึงรู้แม้เราต่างเหยาเรือน	เราจึงเหมือนมิ่งมิตรอันซิดไกล
เราต่างรู้ต่างเห็นความเป็นไป	สายน้ำในชีวิตล้วนซิดเชื้อ

(แม่น้ำรำลึก: 87)

การนำเสนอภาพฝันวันวานที่เน้นถึงความงดงามของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมวิถีชีวิตผู้คนในชุมชนที่ร้อยรวมกันบนวิถีชีวิตแห่งความเรียบง่าย ทำให้บทกวีของเรวัตร์เต็มไปด้วยเสน่ห์และดูจริงใจ ดังเช่นในบทกวีชื่อ “ช่างตัดผม” กล่าวถึงเด็กหนุ่มคนหนึ่งทีกลับมามีบ้านเกิดหลังจากที่จากไปเสียนาน เมื่อเขากลับมาจึงได้ย้อนไปเยี่ยมช่างตัดผมที่เคยรู้จักกันมาก่อน ที่นั่นเขาพบว่าหลายสิ่งหลายอย่างยังคงมีบรรยากาศเหมือนเดิม

เงาของคนต่างวัยในกระจก	จึงสะทสะเทือนลมเคลื่อนไหว
กาลเวลาหมุนเวียนหรือเปลี่ยนใจ	บรรยากาศห้องไม้ยังเหมือนเดิม
หนังสือมวยอับราฮัมมาไม้	โหลปลากัดตั้งไว้บนชั้นเสริม
ห้องยังคงเก่าก้อมีต่อเติม	เก้าอี้กลมมีเพิ่มเพียงหนึ่งเดียว
ทั้งรูปภาพดาราดำผ่นั่ง	อวดทรงผมล้ำหลังอยู่โดดเดี่ยว
รูปใบหน้าทั้งผองล้วนหมองเขียว	“พุทธทาส” แน่นเหนียวเหนื่อประตู

(แม่ น้ำรำลึก: 79)

โลกในร้านตัดผมในบทกวีบทนี้ดูเหมือนจะเป็นสถานที่แห่งเดียวที่เก็บรักษาบรรยากาศของความเก่าหลังเอาไว้ ทุกอย่างในร้านตัดผมของชนบทยังคงแช่แข็งอดีตและอัตลักษณ์ดั้งเดิม กวีถ่ายทอดออกมาให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมซึ่งแฝงน้ำเสียงของความรัก ความผูกพันต่อถิ่นฐานบ้านเกิดอย่างเหนียวแน่น อย่างไรก็ตาม ภาพบรรยากาศเก่าหลังนี้ไม่ได้ถูกเก็บรักษาเอาไว้เหมือนโลกในร้านตัดผมตลอดไป แต่ได้ถูกทำลายและเลือนหายไปแล้ว จนแทบไม่หลงเหลืออยู่ในความเป็นจริง แต่ชัดเจนในความทรงจำและหวนรำลึกเท่านั้น ดังที่เขานำเสนอไว้ในบทกวี “ต้นไม้แห่งชีวิต” ที่กวีสร้างภาพฝันวันวานของบ้านเกิดที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร ความอบอุ่นในครอบครัว และวิถีชีวิตอันเรียบง่าย

ข้าคืนกลับท้องนาข้าวาดฝัน	ในอุ่นอ้อมกอดตะวันตกไส
ซุดบ่อปลาหอมล้อมกระท่อมไม้	พร้อมดอกไม้ไพรพรรณเป็นบ้านนก
พร้อมหวานคำข้าวทุ่งไว้หุงกิน	ข้าได้ยินเสียงใจในหัวงอก
ขณะยกขณะย่ำเสียงตำครก	ใจเคยตกกอดท่า-ระบำบิน

.....

.....

พร้อมดอกบัวเบิกบานผ่านโคลนตม ลานไต้ร่มลั่นทมพรมหญ้าแผ่
สีทองของทุ่งข้าว-ขาวดอกแฉะ อันจะแปรเป็นแกงต้มชะอมร่ำ

(แม่น้ำเตียวกัน: 29)

ที่สุดแล้วเรวัตร์ชี้ให้เห็นว่า ภาพฝันวันวานเหล่านี้มีอยู่เพียงในความฝัน แต่ความจริงก็คือ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันสวยงามกลับถูกทำลายจนไม่เหลือสภาพเดิมอีกต่อไป

เมื่อขำตื่นจากฝันพลันพ่ายแพ้ รอยไถแปรพิชพรรณฝันสลาย
ทั้งไฟลมดินน้ำล้วนต่ำตาย จึงยืนต้นสุดท้ายไม่ชีวิต

(แม่น้ำเตียวกัน: 29)

ดังนั้นในบทกวีบทสุดท้ายของ*แม่น้ำรำลึก* เรวัตร์จึงคล้ายกับสรุปให้เห็นว่า ทั้งหมดที่เคยเกิดขึ้นและมีอยู่ในแผ่นดินแม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากสภาพเดิมที่เคยมีอยู่ ไม่ต่างจาก “ตั้งการร่วงดวงดาวและราวเดือน ตั้งการเคลื่อนไปข้างหน้าอย่างว่าว่าง” (*แม่น้ำรำลึก*: 108) ภาพของการโหยหาอดีตจึงออกมาให้อารมณ์โศกเศร้าและสิ้นหวัง เรวัตร์มองว่าเขาก็เหมือนใครคนหนึ่งที่อยู่ในสภาพ “เด็กชายชรา” ที่มีความเหงาเศร้าอยู่เต็มหัวใจ และคอยยื่น “มือไขว่หาดวงจันทร์อยู่นั้นแล้ว”

แก้อัโยกริมระเบียบฟังเสียงน้ำ งามสงบพลบค่ำระจำไหล
เหงาดั่งน้ำนำหยดจนหมดใจ เหลือสิ่งใดไว้บ้างระหว่างชีวิต
ระหว่างรอแสงจันทร์เข้านถึง ความละมุนคุ่นซึ่งอันตรึงจิต
ที่ถักทอต่อเห็นเป็นภาพพิศ ที่ละนิดทีละน้อยค่อยแจ่มชัด
เห็นเด็กชายคนหนึ่งซึ่งขลาดเขลา โลกกว้างใหญ่้วยเยาว์เขาข้องขัด
เรือนริมน้ำหลังหนึ่งถึงอัคคีต กลับร้อยรัดเขาไว้ไม่รู้เลื่อน
แต่โลกพลันผันเปลี่ยนคล้ายเขียนทราย ก่อนหน้ากลับลบหายไปไม่แนมเหมือน
ตั้งการร่วงดวงดาวและราวเดือน ตั้งการเคลื่อนไปข้างหน้าอย่างว่าว่าง

(แม่น้ำรำลึก: 108)

จึงอาจกล่าวได้ว่า การสร้างภาพฝันวันวาน แม้จะเป็นการโหยหาอดีตที่จากไป แต่ก็ยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยชดเชยและประกอบสร้างความจริงในประวัติศาสตร์

ขึ้นมาใหม่ ด้วยการสร้างภาพของ “ยุคทองในอดีต” ขึ้นแทนที่ โดยเฉพาะเมื่อปัจเจกบุคคลมีความไม่ลงรอยกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมใดๆ ก็ตาม (Ege University, 2007) นี่คือการจินตนาการถึงโลกที่ได้สูญเสียไปแล้วของปัจเจกบุคคลและได้รื้อฟื้นความทรงจำดังกล่าวผ่านการจินตนาการขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง

มาตุคามสำนึก: สำนึกถึงสิ่งใด ?

สำนึกในถิ่นที่และการโยยหาอดีตไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของความรู้สึกและภาวะวูบไหวทางอารมณ์เท่านั้น แต่ในความเป็นจริงมันคือวิธีการมองโลกในอีกแบบหนึ่งที่กวีได้ประกอบสร้างความหมายบางอย่างพ่วงเข้ามาด้วย จากการศึกษาทวินิพนธ์แห่งสำนึกในถิ่นที่และการโยยหาอดีตของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ทั้งสี่เล่ม พบว่ามีนัยความหมายสำคัญบางประการแฝงเอาไว้ คือ 1) สำนึกแห่งตัวตนและอัตลักษณ์ของกวี 2) มาตุคามสำนึกกับธรรมชาติวิถี ดังซึ่งจะแสดงให้เห็นดังนี้

1) สำนึกแห่งตัวตนและอัตลักษณ์ของกวี

นักวิชาการมองว่า การโยยหาอดีตมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญอยู่ 3 ด้านคือหน้าที่ด้านสังคม หน้าที่ด้านอัตลักษณ์และหน้าที่ด้านอารมณ์ (Wildschut et al., 2006; Sedikides, 2010) กล่าวเฉพาะบทบาทด้านอัตลักษณ์ การโยยหาอดีตและมาตุคามสำนึกทำให้บุคคลสำนึกรู้ในตัวตนและอัตลักษณ์ของตนเอง จิลเลียน โรส (Gillian Rose) ซึ่งให้เห็นว่า สำนึกแห่งแผ่นดินถิ่นที่บางครั้งมีความเข้มข้นและกลายมาเป็นศูนย์กลางของอัตลักษณ์ของแต่ละคน ส่วนหนึ่งของการนิยามตัวตนของบุคคลคือการสร้างสัญลักษณ์ให้เห็นว่าสถานที่นั้นๆ มีคุณภาพที่สมบูรณ์แน่นอน และคุณภาพของสถานที่จะกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของการเล่าเรื่องตัวตนของเรา (Massey and Jess, 1995: 89)

จากแนวคิดของโรส เมื่อนำมาพิจารณาทวินิพนธ์ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ซึ่งเข้มข้นไปด้วยสำนึกในถิ่นที่ จะเห็นได้ว่าเรวัตร์ได้ใช้บทกวีจำนวนหนึ่งในการนิยามตัวตนและอัตลักษณ์ของเขา ว่าคือคนที่ถูกสร้างและหล่อหลอมมาจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับวิถีชีวิตที่ผูกพันกับแผ่นดินถิ่นเกิดในท้องทุ่งชนบท สิ่งเหล่านี้ได้หล่อ

หลอมตัวตนและจิตวิญญาณที่แน่ชัดของเขาขึ้นมา ดังที่นำเสนอไว้อย่างชัดเจนในบทกวี “เพลงกล่อม-กระท่อม-น้ำ” ว่า

กำเนิด ณ กระท่อมเคียงลอมฟาง	วันแดดอุ่นรางซางสว่างไสว
สองมือแม่โอบอุ้มละมุนละไม	รินหลังใจ-สายธารผสานชีวิต
เพลงสายลมกลมกล่อมกระท่อมแฝก	เพลงน้ำนมข้าแรกแทรกดวงจิต
เพลงสายธารเบิกบานตระการ-พิศ	ทุกเพลงหลอมนมฤมิตรชีวิตนี้-ฯ
หนอเด็กน้อยรอยยิ้มเจ้าพริ้มเพรา	ดวงตาเจ้าซบไว้ดอกไม้ไม้สี
ซึ่งแต้มด้วยสีน้ำ-ลำนากวี	ทั้งจวีเสียงหัวเราะเสนาะนัก
เรือกระตาศสีขาวแม่เจ้าพิบ	เจ้าซิมซบ-ปลาตะเพียนแม่เพียรถัก
เหมือนคำสอนให้เจ้าดูให้รู้จัก	นางฟ้า-ยักษ์, งดงามและความเลว

(บ้านแม่ห้า: 10)

เรวัตร์ใช้คำที่สื่อความหมายถึงธรรมชาติ ทั้งแดดอุ่น สายธาร สายลม ในความหมายเดียวกับเพลงกล่อมของ “มารดา” ผู้ให้กำเนิดชีวิต ซึ่งแสดงถึงความสำนึกในความสัมพันธ์ของธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นว่าเป็นต้นธารในการ “หลอมนมฤมิตรชีวิต” ของเขา ในทัศนะของเรวัตร์ ชีวิตที่เกิดมาจากอ้อมกอดของแม่ และได้รับการโอบอุ้มด้วยธรรมชาติและวิถีชีวิตอันเรียบง่ายนั้นเป็นชีวิตที่แสนบริสุทธิ์ งดงามทั้งตัวตนและจิตวิญญาณ ดังในบทจบของกวีเรื่องเดียวกันนี้ว่า

จึงพิสูทธิ์ผุดพรายในสำนึก	และก็พร้อมจะผลึกผนิกแก้ว
แห่งชีวิตวัยเยาว์อันวาวแวว	คือกำเนิดเพริศแพรว-มณีกาล-ฯ

(บ้านแม่ห้า: 11)

บทกวีของเรวัตร์หลายบทได้ผลิตซ้ำและตอกย้ำให้เห็นว่า วิถีของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องทุ่งชนบท บทเพลงแห่งสายน้ำและผืนแผ่นดิน รวมทั้งวิถีชีวิตอันเรียบง่ายในชนบทแบบไทยๆ ที่เขาเรียกว่า “วิถีไท” ได้หล่อหลอม “นมฤมิตร” ให้เขา กลายเป็นคนที่รักและผูกพันในธรรมชาติ ต็มค้ำกับเพลงกล่อมและการละเล่นพื้นบ้านทั้งหมดนี้ได้รับการนิยามว่าเป็น “รากเหง้า” หรือศูนย์กลางแห่งอัตลักษณ์ของเขา ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในบทกวีที่ชื่อว่า “รากเหง้า” ดังตัวอย่างบางตอน

ขำรักทุย, ทุยเจ้าเข้าใจขำ	แม่เพลงขลุ่ยบ้าบ้าฟังนำขัน
ขำรักทุย, รักรวงข้าว-เท่าเท่ากัน	รักดวงจันทร์, ดวงดาว, รักเหย้าเรือน
ทุ่งที่เราเปลือยกายกลางสายฝน	เล่นโจรปล้น, เล่นตำรวจ, ไล่กวาดเพื่อน
แม่แม่ถือไม้เรียวต้องกู่ร้องเตือน	เรากียังอดเอื้อน-ประวิงเวลา

(พันฝน เพลงน้ำ: 25)

ในบทกวี “เต็มแก้วที่พร่องของกันและกัน” เรวัตร์ได้ต่อยอดย้ำถึงตัวตนและอัตลักษณ์ของเขาว่าถูกหล่อหลอมกลมกล่อมเกลามาจากวิถีของแม่น้ำและวัฒนธรรมพื้นบ้านและมันกลายเป็นตัวตนที่ยั่งยืน ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงแม้ว่าจะไปอยู่ในที่ไหนๆ ก็ตาม

ห้องทุ่งรุ่งราวบางปลาหมอ	เขาเดินจากมาใต้ฟ้าผัน
แม่น้ำแม่ลูกความผูกพัน	กลายเป็นสี่สรรพคำบรรยาย
บ้านเกิดเพื่อนเก่ารักเหล้ากอ	ถักทอให้เห็นเป็นเส้นสาย
ท่วงทำนองของความหลังนั้นฟังคล้าย เสียงน้ำเซาะฝั่งทรายไม่หวนคืน	
เพลงอีแซวเพลงลูกทุ่งจรุงใจ	แม้พรากจากไกลไม่เป็นอื่น

(แม่น้ำเดียวกัน: 117)

การนิยามตัวตนโดยผูกติดอยู่กับแผ่นดินถิ่นเกิดทำให้เกิดความรู้สึกถึงความอบอุ่นและปลอดภัย มาตุคามสำหรับเรวัตร์ คือถิ่นที่ที่ตัวตนของเขาได้หลอมรวมกับผืนแผ่นดิน ธรรมชาติและวิถีพื้นบ้านอย่างแนบแน่น และหยั่งลึกลงในจิตวิญญาณ มันเป็นตัวตนและอัตลักษณ์แบบเด็กชายที่เต็มไปด้วยความฝันและจินตนาการ แต่ก็มีขอบบางและอ่อนโยนไม่ต่างไปจากฟองน้ำ “ขอบบางเหมือนกำเนิดจากผิวแก้ว เหมือนซุบวาวราวแพรวแวรุ้งพราง เหมือนเนื้อแท้จะตอบว่าขอบบางเหมือนไม่มีความกระด้าง ณ กลางดวง” (บ้านแม่น้ำ: 28) สำนึกว่าตัวตนนั้นขอบบางจะเกิดขึ้นเมื่อเขาต้องพลัดพรากจากแผ่นดินแม่ และเป็นเหตุซึ่งนำไปสู่ความไม่ลงรอยขึ้นระหว่างอัตลักษณ์เดิมกับสิ่งแวดล้อมใหม่ ที่มีความแตกต่างไปจากอัตลักษณ์ของแผ่นดินถิ่นเกิด ความไม่ลงรอยนี้นำมาสู่ความทุกข์และโศกเศร้า ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในบทกวีหลายบทที่สะท้อนให้เห็นภาวะทุนทรนทุรรายและสิ้นหวังและความเป็นอื่นกับถิ่นที่แบบใหม่ ความรู้สึกเหล่านี้ปรากฏอย่างชัดเจนในรวมกวีนิพนธ์ชื่อ “บ้านแม่น้ำ”

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอน “ค้นหา” ที่เล่าถึงการเดินทางของเด็กหนุ่มเข้าสู่เมืองใหญ่ เพื่อไปขายแรงงาน ก็จะทำให้เห็นชัดถึงความอาลัยอาวรณ์ (แห่งซานซาลา-อาลัย ข้ามา เข้าใจ โลกใหม่, นอกเหนือทุ่งนา) การแสดงออกถึงการโหยหาอย่างลึกซึ้งซึ่งนี้เป็นเพราะ กวีได้นิยามตัวตนของเขากับแผ่นดินถิ่นเกิดว่า “ต่างเป็นของกันและกัน” แผ่นดินแม่ เหมือน “รากแก้ว” ส่วนตัวของเขา คือ “รากฝอย” การพลัดพรากจากแผ่นดินแม่ก็คือ การตัดขาดจากรากแก้ว ซึ่งก็คือการตัดขาดจากอ้อมอกแม่นั่นเอง “เจ้ารากน้อย หงอยเหงาในโรงงาน เปิดผนึกเรื่องราวเกินขานใคร” และ

รากฝอยรากแก้วจึงแคล้วคลาด   หากยังคงใส่สะอาดไปทุกที
 สิ่งหนึ่งซึ่งโรงงานไม่เคยมี   คือความรักจากแม่นี่นिरันดร
 (บ้านแม่น้ำ: 36-37)

การตัดขาดจากรากเหง้าจากถิ่นฐานมาตุคาม หรือนัยหนึ่งคือการจากอ้อมอกแม่ ทำให้ต้องสูญเสียอัตลักษณ์ดั้งเดิมไปจนสิ้น ทางเดียวที่จะกอบกู้และรีขึ้นฟื้นขึ้นมาใหม่ก็คือการโหยหาสถานที่ในอดีตนั่นเอง โดยนัยนี้ การโหยหาสถานที่ในอดีตจึงเป็นวิธีการกอบกู้อัตลักษณ์ดั้งเดิมขึ้นมาใหม่ ซึ่งเรวัตร์ได้นำเสนอให้เห็นอย่างเต็มรูปแบบในรวมกวีนิพนธ์ชุด *แม่น้ำรำลึก* ของเขา

2. มาตุคามสำนึกและธรรมาชาติวิถี

ดังที่นำเสนอให้เห็นในตอนต้นแล้วว่า สัญญะจำนวนมากที่เรวัตร์ใช้เพื่อนำเสนอภาพแทนของการโหยหาอดีต มีทั้งสัญญะที่เป็นวัตถุขาวของ เครื่องใช้ และสัญญะที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ทั้งสถานที่ ช่วงฤดูกาล พืชและสัตว์เลี้ยง สัญญะเหล่านี้ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงภาพแทนของสำนึกในถิ่นที่และการโหยหาอดีตเท่านั้น แต่มันแสดงนัยให้เห็นมโนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกวีอย่างชัดเจนอีกด้วย

“แม่น้ำ” ดูเหมือนจะเป็นสัญญะทางธรรมชาติที่เรวัตร์ใช้มากที่สุด ดังเห็นได้จากชื่อรวมบทกวีทั้งสี่เล่ม มีคำว่าแม่น้ำเข้ามาเกี่ยวข้อง คือ *“บ้านแม่น้ำ พันฝน เพลงน้ำ แม่น้ำรำลึก และแม่น้ำเดียวกัน”* แม่น้ำยังสื่อความหมายให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของเขาได้อย่างชัดเจน เรวัตร์ประกอบสร้างความหมายของแม่น้ำทั้งในมิติทางกายภาพและมิติทางจิตวิญญาณ ในมิติทางกายภาพ แม่น้ำคือภาพแทน

ของธรรมชาติ ที่เปรียบเสมือนสายเลือดหล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนและสรรพสิ่ง เป็นที่มาของความอุดมสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม แม้เรวัตร์จะให้ความสำคัญแก่แม่น้ำในมิตินี้ แต่บทกวีของเขากลับพรรณนาถึงแม่น้ำในเชิงกายภาพน้อยมาก ต่างจากการนำเสนอแม่น้ำในมิตินของจิตติวิญญาณ ที่แสดงให้เห็นความผูกพันระหว่างตัวเขากับถิ่นฐานบ้านเกิดอย่างลึกซึ้ง

แม่น้ำในมิตินของจิตติวิญญาณของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ ในความหมายหนึ่งคือแหล่งกำเนิด หรือมาตุคามสำหรับเขา เรวัตร์ใช้ภาษาในเชิงอุปลักษณ์ ว่า “บ้านแม่น้ำ” “ถึงบ้านเกิด-แม่น้ำเก่า-ที่จากมา” (บ้านแม่น้ำ: 51) หรือ “ข้ามาจากลุ่มลำน้ำ...คืนมิดชีวิตข้า ข้ารำสຸรา-น้ำตาคลอ” (บ้านแม่น้ำ: 55) แม่น้ำยังถูกให้ความหมายว่าเป็น “พื้นที่ของวัยเยาว์” “มองสายฝน-คนหนึ่ง คิดถึงแม่น้ำ ถึงวัยเยาว์ผู้ตัดลำสายน้ำเอ่อ” (บ้านแม่น้ำ: 70) ในมิตินี้ลึกซึ้ง เรวัตร์มองว่าแม่น้ำ คือ “ครู” ผู้บ่มเพาะหล่อหลอมให้เรียนรู้ความเป็นไปของชีวิต ให้มีจิตติวิญญาณอันอิสระและ “รักในงานศิลป์-จินตนาการ” ดังที่นำเสนอในบทกวี “น้ำสีน้ำ-นวลเนื้อนี้คือสีทราย”

เจ้ารู้จักกระต่าย-ดินสอดำ	ริมลำน้ำลากดินสอทิวอก-กก
มีสะพานไม้ไผ่ไผ่ไผ่โยย-ยก	และมีนกกระเต็นจับตอไม้
ลากเส้นน้ำระยิบกะพริบคลื่น	ในเรือโปงคนยีนนั้นผู้ใหญ่
มีเด็กน้อยนั่งท้ายคัตพายไผ่	เพื่อจะได้เก็บหอยลอยตามน้ำ
คือภาพแรกของเจ้าเรารู้สึก	มนอนำล้าลึกตริก-ตี๋มต่ำ
มโนภาพพร่างพรายสายฝนพริ้ว	ให้จดจำแน่นแผ่นดินแสนนาน
แต่ละหยาดแต่ละหยดระซัดซ้อย	แล้วค่อยค่อยผ่นึกสายจนไพศาล
เจ้ามีรื่องานศิลป์จินตนาการ	แต่เจ้าจารด้วยดวงตาประสาเยาว์

(บ้านแม่น้ำ: 12)

แม้ว่าแม่น้ำจะเป็นศูนย์กลางของการโยยหาสถานที่ แต่ภาพที่ชัดเจนที่สุดซึ่งนำเสนอผ่านบทกวีของเรวัตร์คือภาพของท้องทุ่งชนบทในลุ่มน้ำของภาคกลาง ที่ฉายให้เห็นภาพชีวิตหมู่บ้านที่ห่างไกลจากความเจริญแบบเมือง แวดล้อมด้วยเรือกสวนนาไร่ซึ่งผันเปลี่ยนไปตามฤดูกาล และชีวิตของผู้คนก็ปรับตัวให้เข้ากับวิถีดังกล่าวอย่างสอดคล้องกลมกลืน เรวัตร์นำเสนอภาพชีวิตชนบทไว้ในบทกวีบทแล้วบทเล่า

จุดที่เขาเน้นมากที่สุดก็คือ วิถีชนบทอันแสนงามที่มาจากการโอบอุ้มค้ำจุนของธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ บวกกับวิถีการดำเนินชีวิตตามวิถีและคุณค่าซึ่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษซึ่งเรวัตร์เห็นว่าเปรียบเสมือน “รากเหง้า” ของเรา และนี่คือสิ่งที่ควรค้นหาให้พบ ดังที่เขากล่าวไว้ในบทกวีชื่อ “เติบโตเบิกบานจากด้านใน”

มาอยู่เป็นบ้านเป็นย่านถิ่น
 พรุ น้ำ ต่ำ ตม คือลมปราณ
 ผืนดินถิ่นไหนข้างในตน
 รุ่มร้อนเยือกเย็นความเป็นไป
 เติบโตนอนหมอบไปพร้อมกัน
 ปู่ย่าตายายอยู่ในเรา
 ฟ้าลมน้ำรินด้วยยินดี

หาอยู่หากินตามถิ่นฐาน
 ทุ่งธัญญาหารพืชพรรณไม้
 น้ำฟ้าปรุงปรนบันดาลให้
 หล่อหลอมข้างในไปเช่นนั้น
 เป็นเธอเป็นฉันในวันนี้
 ดินเก่าพืชพรรณตะวันตก
 มั่งมียากไร้อยู่ในเรา

(แม่น้ำเตียวกัน: 47)

ทั้งวิถีธรรมชาติและวิถีของบรรพบุรุษ หรือพูดอีกอย่างก็คือ “วิถีไทย” ดูเหมือนจะเป็นวิถีที่ควักได้ค้นพบแล้ว มันคือแนวทางที่นำไปสู่ “วิถีไท” หรือวิถีแห่งอิสรภาพ นั่นต่างจากวิถีชีวิตแบบเมืองหรือวิถีทุนนิยมและวัตถุนิยมที่เต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขัน ซึ่งเรวัตร์เรียกว่า “วิถีทาส” อันเป็นวิถีแห่งความ “ทรมานทรยศล้ายน้ำป่า/ชัฏระลอกกระฉอกเขียวเกลียวพันธนา” หรือวิถีที่ก่อดรอน บ่อนทำลายน้ำเนื้อแห่งชีวิต “รืดยาดเหงื่อ, ตาไสวัยแย้มบาน/จนรู้สึกวัยกร้าน-ใจด้านชา” (บ้านแม่น้ำ: 50) เรวัตร์สร้างข้อถกเถียงให้เห็นความแตกต่างในสองวิถีนี้อย่างชัดเจนในบทกวีชื่อ “วิถีไท”

ที่นั่นมีวิถีไทให้เธอเลือก
 ที่นั่นมีฟางหอมลอมบนลาน
 คือทางเลือกที่เธอไม่เคยเลือก
 คือดินดำที่เธอถูกรุกดิน
 ที่ซึ่งชายผู้หนึ่งดื้อดึงฝืน
 ต่างวิ่งตามโลกร้อน ตามเวลา
 แต่แล้วชายผู้หนึ่งพลันค้นพบ
 ไปตามแรงวัตถุที่อยู่ง

ทุ่งนั้นมีข้าวเปลือกให้เธอหว่าน
 มีพืชพันธุ์ธัญญาหารให้เธอกิน
 คือทุ่งเทือกที่เธอถูกรุกถิ่น
 ที่เธอหมิ่นมือกร้านดินด้านชา
 ในยุคโลกเร่งวันพันคืนบ้า
 ตัดตัวตนออกมาจากดินตง
 ว่าวิถีสุขสงบใช้ลุ่มหลง
 ความสุขนั้นสั้นลงหากหลงทะยาน

อย่างไรก็ตาม การเลือกเดินในวิถีธรรมชาติหรือวิถีไหนั้นเป็นเรื่องยากสำหรับคนในกระแสสังคมสมัยใหม่

ว่าทางเลือกทางนี้แสนหน่วงหนัก	ทวนกระแสสาลักกระแสสมัย
เธอจะเลือกวิถีทาส-วิถีไท	ธรรมชาติตอบโต้-วิถีเธอ

ในตอนท้ายของกวีบทนี้ เรวัตร์ได้ย้ำให้เห็นว่า การเลือกเดินทางในวิถีไหนั้นคือวิถีของการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและวิถีแห่งความพอเพียงนั่นเอง

ที่นั่นคือการอยู่อย่างรู้ทัน	รู้แบ่งปัน รู้สู้ รู้ลิขิต
มีชีวิต มีครรลองเป็นของชีวิต	มีมิ่งมิตรมิ่งขวัญ-พืชพันธุ์ไม้
รู้จักพอ รู้จักพลี เพียงมีกิน	ให้ตื่นได้ติดดิน-ได้ฝันใฝ่
กวาดใบไม้สุมรวม-ส้ารวมใจ	ได้ศึกษาสมุนไพโรหลายสรรพคุณ
ได้พูดคุยกับกระแต, แอ้และนก	ท่ามอ้อมอกแผ่นดินโอเดอดออุ่น
อ่านหนังสืออยู่ในสายลมละมุน	ได้สูดกลิ่นหอมกรุ่นแห่งผองผกา

(พันฝน เพลงน้ำ: 27-28)

อย่างไรก็ตาม นอกจากเรวัตร์จะสร้างความหมายให้แก่ชนบทในฐานะเป็นสถานที่ที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเอื้ออำนวยในการดำรงชีวิตของผู้คนได้อย่างมีความสุขสงบและปลอดภัยแล้ว ชนบทในความหมายของเรวัตร์ยังเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความสวยงาม สมบูรณ์เพียบพร้อม ซึ่งต่างจากภาพของเมืองที่ถูกนำเสนออย่างตรงกันข้าม การมองเมืองและชนบทในวิถีคิดแบบคู่ตรงข้าม ทำให้บทกวีของเขาโน้มเอียงไปทางงานเขียนแนวท้องทุ่งชนบท (pastoral) อันเป็นแนวการเขียนแบบหนึ่งในวิถีคิดของวรรณกรรมตะวันตก เทอร์รี กิฟฟอร์ด (Terry Gifford) กล่าวถึงงานเขียนประเภทนี้ว่า หมายถึงงานเขียนที่มีแนวคิดที่จะกลับคืนไปสู่สถานที่ซึ่งปราศจากความเป็นเมือง หรือดินแดนที่อุดมไปด้วยธรรมชาติ หรือหมายถึงวรรณกรรมใดๆ ก็ตามที่พรรณนาถึงสภาพของชนบทโดยแสดงนัยอย่างชัดเจนว่าตรงกันข้ามกับความเป็นเมือง (Gifford, 1999 :2) นั่นคืองานเขียนแนวท้องทุ่งชนบทจะให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติมากกว่าความเจริญทางวัตถุ ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนทัศน์แบบจินตนิยม (Romanticism) ที่ก่อตัวขึ้นในยุโรปตะวันตกตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา

ในหนังสือ *Pastoral* ของกิฟฟอร์ด เขาได้จำแนกความหมายของงานเขียนแนวท้องทุ่งชนบทออกเป็น 3 แบบ ความหมายแรกเป็นงานเขียนแนวท้องทุ่งชนบทในยุคแรกเริ่มย้อนไปถึงวรรณกรรมสมัยคลาสสิก ความหมายที่สองเป็นความหมายที่ค่อนข้างแพร่หลาย เพื่ออธิบายงานเขียนที่แสดงความชื่นชมต่อธรรมชาติ โดยเฉพาะหมายถึงสถานที่ที่ตรงกันข้ามกับความเป็นเมือง โดยเน้นไปที่ความงดงามสมบูรณ์แบบของธรรมชาติที่เหมาะสมแก่การพักผ่อนหย่อนใจเหมือนสวนสวรรค์ของเอเดน ความหมายที่สามเป็นการมองในเชิงวิพากษ์ต่องานเขียนที่มองท้องทุ่งชนบทในเชิงอุดมคติมากเกินไปจนมีลักษณะของการประดิษฐ์สร้าง (Gifford, 1999: 2-6) ซึ่งให้ความหมายว่า ธรรมชาติเป็นรูปแบบหนึ่งของการหลีกหนีความจริงจากชีวิตที่ลุ่มเหลว การนิยามความหมายในลักษณะนี้ค่อนข้างเป็นปัญหาในสายตาของนักวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศ เพราะเห็นว่าการหลีกหนีออกมาจากความเจริญรุ่งเรืองสุดขีดแดนที่สมบูรณ์แบบนั้นไม่เป็นผลดีต่อธรรมชาติ เพราะมันเป็นการผลจากปัญหาแทนที่จะเผชิญหน้ากับมัน นอกจากนี้ ธรรมชาติที่ถูกนำเสนอก็ไม่ใช่ความเป็นจริงทั้งหมด เพราะให้ภาพธรรมชาติที่สมบูรณ์แบบเพียงด้านเดียว ในขณะที่ในความเป็นจริงแล้ว ชนบทยังมีความตาย การทำงานหนักและความทุกข์กันดารดำรงอยู่เช่นกัน (Gifford, 1999: 120) การละเลยด้านที่มืดดำของธรรมชาติ ทำให้ธรรมชาติที่ได้รับการนำเสนอกลายเป็นสิ่งประดิษฐ์สร้างมากกว่าความเป็นจริง

เช่นเดียวกับบทกวีส่วนใหญ่ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ ที่แสดงถึงสำนึกในถิ่นนี้และการโหยหาอดีต มักจะให้ภาพความสมบูรณ์แบบของท้องทุ่งชนบทมากกว่าจะฉายให้เห็นภาพของความขาดพร่องและความยากลำบาก อาจกล่าวได้ว่า เรวัตร์มองภาพท้องทุ่งชนบทในลักษณะ “ภาพฝันวันวาน” ที่กระเด็นไปทางกึ่งจริงกึ่งฝันมากกว่าวิธีการมองโลกแบบคู่ตรงกันข้ามอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้บทกวีของเขาเทน้ำหนักไปในชื่นชมความเป็นชนบทอย่างมาก ในขณะที่เรวัตร์ได้สร้างอัตลักษณ์ของชนบทว่าเป็นถิ่นที่งดงามและอุดมด้วยธรรมชาติ โอบอ้อมคำจุนให้ผู้คนดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายและมั่นคง เขาก็ได้สร้างอัตลักษณ์ของเมืองว่าเต็มไปด้วยความอัปยศและเป็นสถานที่ที่คุกคามและทำลายคุณค่าของมนุษย์ เมืองในสายตาของเรวัตร์จึงเสมือน “เมืองกาลิเบียหนีทา” (บ้านแม่หน้า: 41) หรือ “ด้วยเมืองนี้มันปล้นทุกคนไป” (บ้านแม่หน้า:

ในโลกของวรรณกรรมไทยร่วมสมัย การมองเมืองกับชนบทที่มีความแตกต่างแบบคู่ตรงข้ามไม่ได้เป็นมุมมองใหม่แต่อย่างใด เพราะนี่คือประเด็นที่ถูกนำเสนอและผลิตซ้ำอยู่เสมอในผลงานของนักเขียนร่วมสมัย ไม่ว่าจะเป็นนวนิยาย เรื่องสั้นหรือกวีนิพนธ์ สำหรับกวีนิพนธ์ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ การมองเมืองกับชนบทในคู่ตรงข้ามอาจต่างไปจากงานเขียนของนักเขียนคนอื่นๆ ตรงที่ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทนั้นถูกนำเสนอผ่านมาตุคามสำนึกและการโหยหาอดีตในระดับที่เข้มข้น

บทสรุป

จากการศึกษากวีนิพนธ์ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ในประเด็นที่เกี่ยวกับสำนึกในถิ่นที่ หรือมาตุคามสำนึกกับการโหยหาอดีต จากหนังสือรวมบทกวีจำนวนสี่เล่ม จะเห็นได้ว่า เรวัตร์ใช้บทกวีของเขาเพื่อนำเสนออารมณ์ถวิลหาอดีตซึ่งมีสุนทรีย์รวมอยู่ที่ถิ่นฐานบ้านเกิดอันเป็นท้องทุ่งชนบทของภาคกลาง สำนึกในถิ่นที่ได้รับการนำเสนอผ่านท่วงทำนองการเขียนแบบโหยหาอดีต ซึ่งมีสาระสำคัญอยู่ที่การรำลึกถึงอดีตแห่งวัยเยาว์ที่เลียบ ผ่านร่องรอยหลักฐานหรือสัญลักษณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ ธรรมชาติ ฤดูกาล พืช สัตว์ วัตถุข้าวของเครื่องใช้ และวิถีดำเนินชีวิตของผู้คนในชนบท สำนึกในถิ่นที่และการโหยหาอดีตในกวีนิพนธ์ของเรวัตร์ยังเป็นวิธีการสำคัญที่กวีนำเสนอตัวตนและอัตลักษณ์ของตนเอง ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์และวิถีคิดของกวีที่มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติว่า ธรรมชาติเปรียบเสมือนมารดาผู้ให้กำเนิด โอบอุ้มและคำจุนจรรพสิ่ง การดำเนินชีวิตภายใต้วิถีของธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมในชนบทเป็นวิถีที่งดงาม สงบ ปลอดภัยและพอเพียง ซึ่งเรวัตร์พันธุ์พิพัฒน์ให้ความหมายว่า นี่คือนิยามที่นำไปสู่อิสราภาพแห่งชีวิต หรือวิถีไท

การเชิดชูความสมบูรณ์แบบของชีวิตในท้องทุ่งชนบททั้งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทำให้บทกวีของเขาสร้างภาพชนบทกับเมืองด้วยวิถีคิดแบบคู่ตรงกันข้ามและเป็นการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ของสถานที่ทั้งสองแห่งเช่นเดียวกับที่นักเขียนคนอื่นๆ ได้ทำมาก่อน อย่างไรก็ตาม กวีนิพนธ์ของเรวัตร์ก็นำสนใจตรงที่มีลักษณะใกล้เคียงกับงานเขียนประเภทท้องทุ่งชนบท (pastoral) ของตะวันตก คงจะไม่ผิดไปจากความจริงนักหากกล่าวว่ากวีนิพนธ์ของเขาควรนับเนื่องอยู่ในประเภทของวรรณกรรมสีเขียว

(green writing) ตามแนวคิดของสำนักคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศที่ชัดเจนที่สุดในวงวรรณกรรมไทยร่วมสมัย

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- ธัญญา สังขพันธานนท์. 2547. “ดำดิ่งลงสู่แม่น้ำรำลึก สายน้ำบทกวีแห่งการโหยหาอดีต.”
จุดประกายวรรณกรรม 16, 5755 (12 กันยายน). [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก
<http://thaimisc.pukpik.com/freewebboard/php/vreply.php?user=arts31&topic=513> [วันที่เข้าถึง 12 มิถุนายน 2558].
- พัฒนา กิติอาษา, บรรณธิการ. 2546. **มานุษยวิทยากับการศึกษารากฐานการโหยหาอดีตในสังคมไทยร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: แปลนพรีนติ้ง.
- เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์. 2538. **บ้านแม่น้ำ**. กรุงเทพฯ: คมบาง.
- เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์. 2544. **พันธุ์ฝน เพลงน้ำ**. กรุงเทพฯ: สิริมงคลคำ.
- เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์. 2547. **แม่น้ำรำลึก**. กรุงเทพฯ: รูปจันทร์.
- เรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์. 2555. **แม่น้ำเดียวกัน**. กรุงเทพฯ: ในดวงใจ.
- อุบลฉภา อินพลอย. 2551. **การถวิลหาอดีตในวรรณกรรมของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์**.
 ปริญาวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ภาษาอังกฤษ

- Austin, Linda M. 2002. Emily Bronte's Homesickness. **Victorian Studies** 44, 4 (Summer): 573-97.
- Ege University. “Memory and Nostalgia.” **11th International Cultural Studies Symposium** [Online] <https://www.h-net.org/announce/show.cgi?ID=153294> [Accessed 27 June 2015].
- Gifford, Terry. 1999. **Pastoral**. London: Routledge.
- Hashemnezhad, Hashem, Heidari, Ali, Akbar and Hoseini, Parisa Mohammad. 2013. **International Journal of Architecture and Urban Development** 3, 1 (Winter): 5-12.

- Hummon, David. 1992. "Community Attachment: Local Sentiment and Sense of Place." pp. 253-278 in **Place Attachment**, edited by Irwin Altman and Setha Low. New York: Plenum.
- Kaplan, H. A. 1987. "The Psychopathology of Nostalgia." **Psychoanalytic Review** 74(4): 465-486.
- Lefebvre, Henri. 1991. **The Production of Space**. Oxford: Blackwell.
- Rosenblatt, Louise M. 1968. **Literature as Exploration**. New York: Noble and Noble Publishers.
- Low, Setha and Irwin Altman. 1992. "Introduction." pp. 1-12 in **Place Attachment**, edited by Irwin Altman and Setha Low. New York: Plenum Press.
- Mansfield, Jane. **Nostalgia for Places: The Brontës and Elizabeth Gaskell**. [Online] <https://www2.le.ac.uk/offices/english-association/publications/peer-english/4/5%20Jane%20Mansfield%20-%20Nostalgia%20for%20Places.pdf/view> [Accessed 26 June 2015].
- Massey, Doreen and Jess, Pat (eds.) 1995. **A Place in the World: Places, Cultures and Globalization**. Oxford: Open University Press.
- Relph, Edward 1976. **Place and Placelessness**. London: Pion.
- Sedikides, C. 2010. **The Sociality of Nostalgia. Department of Psychology Colloquium**. Ohio State University, Columbus, Ohio. January 21st.
- Wildschut, Tim; Sedikides, Constantine; Arndt, Jamie; Routledge, Clay. 2006. "Nostalgia: Content, Triggers, Functions." **Journal of Personality and Social Psychology** 91(5): 975-993. [Online] <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.91.5.975> [Accessed 12 June 2015].
- Woods, Thomas A. 2009. "What Is Sense of Place?" [Online] www.importanceofplace.com/2009/04/what-is-sense-of-place.html [Accessed 14 June 2015].